

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

10. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

28 Ağustos - 2 Eylül 2012 / Akmescit / Kırım - UKRAYNA

Gaspıralı'nın İzinde...
"Dilde, Fikirde, İşte Birlik"
Kongre Bildirileri

Kırım Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi
Akmescit / KIRIM

Sakarya Üniversitesi
Sakarya / TÜRKİYE

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Türk Dünyası Bakü İşletme Fakültesi
Bakü / AZERBAYCAN

Türk Hava Kurumu Üniversitesi
Ankara / TÜRKİYE

Celalab İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi
Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü
Celalab / KIRGIZİSTAN

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

Aksaray Üniversitesi
Aksaray / TÜRKİYE

Korkut Ata Kızılorda Devlet Üniversitesi
Türk Dünyası Kızılorda Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü
Kızılorda / KAZAKİSTAN

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
İstanbul / TÜRKİYE

Ortaklığı İle...

İstanbul - 2012

OSMANLI İLİM VE KÜLTÜR HAYATINDA KIRIMLI MÜELLİFLER

Doç. Dr. Davut KILIÇ*

Özet

Bu çalışmada Bursalı Mehmed Tahir Bey'in, "Kırım Müellifleri" adlı risalesi¹ ve yine aynı yazarın "Osmanlı Müellifleri" isimli eserinden hareketle, Osmanlı ilim ve kültür hayatına katkıda bulunan Kırımlı ilim, din ve kültür adamlarını kronolojik olarak ana başlıklar halinde tanıtmayı amaçladık.

Anahtar kelimeler: Kırım, Osmanlı, Ulema, Meşayih, Tarihçiler, Şairler.

1. Giriş

Hiç şüphesiz milletleri ayakta tutan milli kültürleridir. Bu kültürü de besleyen büyük ölçüde geçmişten günümüze geleceği şekillendirmek üzere köprü vazifesi gören bilim insanlarının vücuda getirdiği eserleridir. Bundan dolayıdır ki milletler, tarihi kaynaklarını kuşaklar arasındaki inanç ve kültür hayatının sürekliliğini sağlamada ve gelecek nesillere aktarmada etkin bir şekilde kullanmak durumundadır. Bu cümleden hareketle biz de tebliği de *Servet-i Fünûn Dönemi İlmî Türkçülük Hareketinin* önde gelen isimlerinden *Bursalı Mehmed Tahir Bey'in* biyografi ve bibliyografya çalışmalarında ortaya koyduğu Türk düşünce ve kültürüne hizmet eden Kırımlı Müellifleri anlatmayı hedefledik.

2. Ulema (Âlim ve Bilginler)

2.1. Mevlana Şerefeddin bin Kemal

Önde gelen ulemadan biri olup Şarihu'l-Menar şöhretiyle bilinmektedir. Fıkıh tahsilini Hafızuddin Muhammed Bezazi'den yapıp, Kırım'dan Bursa'ya Sultan II. Murad tarafından gönderilmiştir. H. 847/1443-44 tarihinde vefat ederek Emir Sultan civarına defnedilmiştir. Ayrıca Edirneli Badi Efendi merhumun, Riyad-u Belde-i Edirne ismindeki eserinde Edirne'de vefat ettiği ve Zindan Altın'da Tatar Han Kabristanında el-Makam ismiyle bilinen yere defnedildiği kayıtlıdır. Fıkıh Usulünden Menari'yi şerh etmiş ve fıkıh kitaplarından bazılarını açıklayıcı bilgiler ilave etmiştir. Bu şerhin bir nüshası Küçük Efendi Kütüphanesinde vardır (B. M. Tahir Bey, 1335: 7 vd).

2.2. Mevlana Seyyid Ahmed bin Abdullah (Mevlana-yı Kırımî)

Fatih Sultan Mehmed Han'ın iltifatına mazhar olmuş biridir. H. 879/1474-75 de İstanbul'da vefat edip oğlu Muhiddin Efendi'nin Ağayokuşu'nda bina ettiği Camiye defnedilmiştir. Kühnü'l-Ahbar'da Bursa'da metfun olduğu kayıtlı ise de belgelenememiştir. Eserleri:

2.2.1. Haşiye-i Tefsir-i Beyzavi: Bu eserin ismi Misbahu't-Ta'dil fi-Keşfi Envari't-Tenzil olup bir nüshası Üsküdar'da Atlama Taşında Selim Ağa Kütüphanesinde, Atik Valide Sultan'dan kalan kitaplar arasında mevcuttur.

2.2.2. Şerh-i Miftahu'l-Gayb: Bu eserin müellif hattı ile yazılan nüshası Selim Ağa Kütüphanesinde dir. Eserin hatimesinden H. 874/1469-70 tarihinde yazıldığı kayıtlıdır.

2.2.3. Şerh-i Gülşen-i Râz: Şeyh Mahmud Şebisteri'nin meşhur eserinin Farsça yazılmış bir şerhidir. H. 879/1474-75'de İstanbul'da kaleme alınmış olup bir nüshası Ayasofya Kütüphanesinde dir.

2.2.4. Haşiye-i Şerh-i Akâid

2.2.5. Haşiye-i Telvîh

* Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Elazığ, dkilic@firat.edu.tr, dkilic40@gmail.com.

¹ Bursalı Mehmed Tahir'in bu eseri aynı zamanda "Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri" adıyla Mehmed Sarı tarafından günümüz harflerine çevrilerek Kültür Bakanlığı yayınlarından 1990 tarihinde kitap olarak da yayınlanmıştır.

2.2.6. Şerh-i Lübbü'l-Lübâb: Eserin metni Seyyid Abdullah Nukrekâr'a aittir.

2.2.7. Haşiye-i Mutavvel: Bu eserin diğer bir ismi Muavvel'dir (B. M. Tahir Bey, 1335: 8 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I: 368).

2.3. Mevlana Rükneddin Ahmed bin Mehmed

Yukarıda zikredilen Mevlana Şerefeddin'in öğrencilerinden olup üstadının kitaplarına bağlı olarak eser kaleme almıştır. Yazmış olduğu Buhari-i Şerif Şerhi buna bir örnektir. Mürtezi lakabıyla bilinen bu zat Kırında 30 sene kadılık görevinde bulunduktan sonra Kahire'ye gelmiş ve burada Darul Adl'e Müftü olmuş ve Camiul Ezher ve diğer yerlerde ders vermiştir. H. 883/1478-79 tarihinde burada vefat etmiştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 12 vd).

2.4. Mevlana Recep bin İbrahim

Kıraat ilimi mütehasşislerinden önden gelen birisi olup Kırmılıdır. Vatanında ilim tahsilinden sonra Sivas'a giderek İlimi Kıraattan Şehy Mehmed Şemsseddin bin Mahmud Habbazi'den yedi kıraat üzerine ders alıp Kastamonu'ya sonra Bursa'ya giderek burada Şeyhul Kurra olmuştur. H. 895/1489-90 tarihinde vefat etmiştir. Söz konusu bilgiler İmam Cezeri'nin basılmamış Tabakatul Kurra adlı eserinde vardır. Yine aynı eserde zikredilen Emir bin Osman Sufi'de Kırmılı olup H. 730/1329-30 tarihinde Şam'da vefat etmiştir. Ebu Bekir Tunusi, İbrahim bin Galilbedevi ve Ahmed bin Cabbar'dan kıraat ilmini tahsil etmiştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 16 vd).

2.5. Baba Kûşî Abdurrahman Efendi

Ebu Suud Efendinin öğrencilerinden olup tahsilini tamamladıktan sonra Kefe Müftülüğüne tayin olmuştur. H. 983/1575-76 tarihinde vefat etmiştir. İslâm Hukukuna ait basılı olmayan Bostan-ı Şakayık-ı Numan isminde bir eseri vardır. Oğlu Mustafa Efendi de değerli bir zat olup Nizamuttevarih'i, Enisül Mülük ismiyle Türkçeye tercüme etmiştir. Bu eserin bir nüshası Hamidiye Kütüphanesindedir (B. M. Tahir Bey, 1335: 12).

2.6. Hüseyin Kefevî

Aslen Kefeli olup tahsilini İstanbul'da tamamlamıştır. Mekke-i Mükerrreme Mollalığını ifa ederken H. 1010/1601-02 tarihinde vefat ettiği Şakayık Zeyli Ataide ifade edilmiş ise de Riyazı Belde-i Edirne adlı eserde memuriyetten sonra Edirne'ye geldiği ve burada vefat ederek Zehr-i Mar Camii bahçesine defnedildiği kayıtlıdır. Mezar taşında Sultan-ul Müellifin Kefevî Hüseyin Efendi H. 1010 ibaresi bulunmaktadır. Ayrıca Bostan-ı Efruz Canan ismindeki Gülistan Şerhi adlı eserin önsözünde müellifin hayatı ve eserlerinden bahsedilmektedir. Eserleri şunlardır:

2.6.1. Şerh-i Buhari-i Şerif ilâ-Hadis-i Gusl

2.6.2. Şerh-i Müslim-i Şerif ilâ Nısf

2.6.3. Şerh-i Divan-ı Hafız

2.6.4. Şerh-i Lamiet'ül Acem

2.6.5. Raz-name fi-Menakibil Ulema-i ve'l Meşayih: Bu eserin bir nüshası Hekimoğlu Kütüphanesinde mevcuttur. Bir de Sevanihü't Tefail ve Levayihul Tefvil isminde Falmamesi vardır ki bunun büyük bir bölümü Hafız Şirazi Divanında ki fallardan ve bunlara dair yazılan hikâyelerden bahseder. Bu eserin bir nüshası Aşir Efendi Kütüphanesindedir (B. M. Tahir Bey, 1335: 10 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I: 323 vd).

2.7. Abdullah Efendi

İlim ve hattatlıkta meşhur olan bu zat tahsilini İstanbul'da tamamlamıştır. Hat sanatının kaidelerine dair Türkçe kaleme aldığı basılmamış bir eseri vardır. H. 1067/1656-57 tarihinde vefat etmiş olup Edirne Kapısı dışında Eyüp'e giderken Mustafa Paşa Dergâhına dönen yolun sol tarafında metfundur. Döneminin hattan icazetli ve sayılı âlimlerindendir (B. M. Tahir Bey, 1335: 13).

2.8. Ebül-beka Muhibbüddin Eyyüp Kefevî

Kefe Müftüsü Şerif Musa Efendinin oğlu olup Kudüs gibi yerlerde Naiplik görevinden sonra İstanbul'a gelmiş ve H. 1094/1682-83 tarihinde vefat etmiştir. Eyüp Sultan Türbesine bitişik olarak defnedilmiştir. Eserlerinden en meşhuru Külliyyat-ı Ebil Beka ismiyle de bilinen Külliyyat-ı Ulumu Ebil Beka ala Vefk-ul Lüğat adlı felsefi kavramları açıklayan kitabıdır. Muhtasar Külliyyat-ı Ebil Beka ismiyle özetlenen yazma bir nüshası Manastır Kütüphanesindedir. Diğer eserleri ise şunlardır:

2.8.1. Tuhfetü's-Şahan: Fıkıh ilmine dair Türkçe basılmış bir eserdir.

2.8.2. El İkdü'l-Ferid: Ayrıca bu isimle İbn-i Abdurrahbeh ile Melik es-Saidin de eserleri vardır.

2.8.3. Haşiye-i Vaziyye: Nasihatname türünde bir eser olup basılmamıştır.

2.8.4. Kitabul Betyan fi-İrabil Kur'an (B. M. Tahir Bey, 1335: 11 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I, 307 vd).

2.9. Abdünnafi Efendi

Ulemadan Abdul Veli Efendinin oğullarından olup Kırmılıdır. Eğitimi İstanbul'da yapmıştır. Fıkıh ilmine olan ilgisi daha fazladır. H. 1155/1742-43 Ramazanında vefat ederek Emir Buhariye defnedilmiştir. Mufassal Mülteka Şerhi ve Kutübü Metedaveleden bazılarına haşiye yazmıştır (B. M. Tahir Bey, 1335: 16).

2.10. Ömer bin Salih Efendi

Fukahadan bir zat olup Kırmılıdır. Tuhfetül Feteva isimindeki eseri Fıkıh ilmindeki derecesini göstermesi bakımından önemlidir. H. 1159/1746-47 tarihinde vefat etmiştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 17).

2.11. Kefevî Mehmed Efendi

Arapçaya vakıf bir âlim olup tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra Medine-i Münevvere ye oradan Kudüs'e Kadı olarak tayin edilmiştir. 1168/1754-55 tarihinde burada vefat etmiştir. Eserleri şunlardır:

2.11.1. İsbat-ı Vacip

2.11.2. Haşiye ale'l-Hayali

2.11.3. Haşiye ala Şerh-i İslam

2.11.4. Haşiye ale'l-Celal

2.11.5. Haşiye-i Lâri

2.11.6. Haşiye-i Mirzacan

2.11.7. Şerh-i Bina

2.11.8. Şerh-i Emsile

2.11.9. Haşiye ale'l-Hüseyniyye (B. M. Tahir Bey, 1335: 15 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I: 380 vd).

2.12. Ferruh İsmail Efendi

Encümen-i Danişin önemli üyelerinden biridir. Encümen-i Daniş hakkında, Cevdet Paşa Tarihi ile Kethüdazade öğrencilerinden Musika-i Hümayün Farsça hocası Emin Efendi'nin Menakıb-ı Kethüdazade isimindeki eserinde geniş bilgi mevcuttur. H. 1256/1840-41 tarihinde vefat ederek, Yıldız Sarayı'nın Ortaköy yönündeki kabristanına defnedilmiştir. Eserleri şunlardır:

2.12.1. Tefsir-i Mevakib: Türkçe bir tefsirdir.

2.12.2. Manzum Mesnevi-i Şerif Tercümesi: Mesnevi-i Şerifin yedinci cildinin tercümesi olup zeylinde Nahifi'ye ait manzumeler bulunmaktadır (B. M. Tahir Bey, 1335: 14 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I: 318).

2.13. Reşid Ahmed Efendi (Kırmî-zade)

Kırmîzade Mehmed Efendi'nin oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra Diyarbakır Mollahığı ve Baltrak Evkaf Müftülüğü yapmıştır. H. 1279/1862-63 tarihinde vefat ederek Fatih Camii bahçesine defnedilmiştir. Fıkıh ilmine ait Kırmîzade Mecmuası adlı eseri matbu ve meşhurdur (B. M. Tahir Bey, 1335: 13 vd).

2.14. Abdusettar Efendi

Fıkıh ilminde ihtisas yapmış bir kişidir. İstanbul'da fıkıh tedris eylemiş ve H. 1304/1886-87 tarihinde Hacdan dönerken Taif de vefat etmiştir. Basılı eserleri şunlardır:

2.14.1. Teşrih-i'l-Kavaidi'l-Külliyeti fi-Ahkami'l-Fer'iyyetü'l-Ameliyye

2.14.2. Medhal-i Fıkıh

2.14.3. Şerh-i Kavaidi'l-Mecelle (B. M. Tahir Bey, 1335: 14; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I: 278).

2.15. Habibüddin Ali Efendi

Değerli bir ilim adamı olup kaleme aldığı Levayih-i Faika ve Alaik-i Raika ala't-Tefsir ve'l Hadis ve'l-Fıkıh ve'lferaiiz ile Tasrih isimindeki Telvih Haşiyesi onun ilimi derecesini gösterir. Bundan başka Tuhfetü's-Sultan isiminde bir eseri daha vardır (B. M. Tahir Bey, 1335: 14).

3. Meşâyih (Şeyhler)

3.1. İbrahim (Kırmî) Efendi

Fususul Hikemi şerh eden Sofyalı Bali Efendinin halifelerinden Filibeli Nureddinzade'nin de halifesidir. İstanbul'da Tatar Şeyhi adıyla bilinir. Kırmî'dan döndükten sonra küçük Ayasofya Zaviyesinde

ikamet ederek Fatih Camiinde Kuran Tefsiri derslerine başlamıştır. H. 1001/1592-93 tarihinde vefat ederek Edirne Kapısı dışında müşdidinin metfun bulunduğu Siret Tekke denilen mahalle defnedilmiştir. Eserleri basılı olmayıp isimleri şöyledir:

3.1.1. Tefsir-i Sure-i Nur

3.1.2. Şerh-i Hadis-i İnnellahe Teala A'tuni Seb'u'l-Mesani

3.1.3. Medarici'l-Müluku'l Mennan fi-Beyani Mearici'l-İnsan: Sure-i Haşr'in ahirindeki ayetlerin tefsirini ve bu bapta tasavvufi bilgiler ve bilinmeyenlerin keşfi ile alakalı bir eserdir.

3.1.4. Mevahibu'r-Rahman fi-Beyan-ı Meratibu'l-Ekvan (İsminden de anlaşıldığı üzere tasavvufi bir olup, Sultan III. Murad'ın Şark seferinden de bahseder.)

3.1.5. Haşiye ale'l-Camî (B. M. Tahir Bey, 1335: 3 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I: 118).

3.2. Şeyh Afifüddin Abdullah Efendi

Yukarıda tanıttığımız İbrahim Efendinin oğlu olup şiire merakı vardır. Afifi mahlaslı Türkçe yazılmış tasavvufi şiirleri, Manzum Aruz Risalesi bulunmaktadır. Kefe'de müftülük yapmıştır. Bu zatın dışında Halveti Tarikatının Gülşen'i kolu büyüklerinden Edirne'de metfun Sezayi hülefasından Muhammed Fakri Efendi'de Kırım'dan yetişen tanınmış şeyhlere aittir. Tasavvufun ana kaynaklarından Hoca Abdullah Ensari-i Herevi'nin meşhur eser-i olan Menazilü's-Sairin'i tercüme etmiştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 4).

3.3. Haydarzade Mehmed Feyzi Efendi

Halveti Tarikatının şeyhlerinden biri olup Kefeli'dir. Tahsilini İstanbul'da yapmıştır. H. 1055/1645-46 yılında vefat etmiştir. Eserleri basılı olmayıp isimleri aşağıdadır.

3.3.1. Ravzatü'l-İbad: Hadis-i Erbain Şerhidir.

3.3.2. Risale fi-Hakki'l-Hamr: Eser içkinin haramlığından bahseder.

3.3.3. Risale fi-Cevaz-ı Devran-ı Sufiyye:

3.3.4. Hadaikü'l-Ahyar fi-Hakayiku'l-Ahbar: 20 bölüm üzere tertip edilmiş ahlaki vaazlardan müteşekkildir. Bu eserin telif tarihi H. 1053/1643-44'tür. Bir nüshası Kılıç Ali Paşa Kütüphanesindedir (B. M. Tahir Bey, 1335: 5; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I: 108).

3.4. Ahmet Efendi

Nakşibendi Tarikatından olup tahsilini tamamladığı İstanbul'da H. 1156/1743-44 tarihinde vefat etmiştir. Ayvansaray yakınındaki Emir Buhari Mescidi bahçesine defnedilmiştir. Sadrettin-i Konevi'nin meşhur olan Miftahu'l-Gayb isimindeki eserini şerh etmiştir. Müellifin başka eserleri olduğu anlaşıyorsa da bugüne kadar elde edilememiştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 6).

3.5. Selim Baba

Kadiriye Tarikatının büyüklerinden bir zat olup İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra kadılık görevine atanmıştır. Bosna Kadısı iken terk-i meslek eyleyip evvela şeyh Mehmed Efendi isminde bir zata intisap etmiştir. Müşdidinin vefatından sonra Keseriye'de Kadiri şeyhlerinden biri olan Hüseyin Efendi'ye tabi olarak Köprülü'de irşada başlamıştır. H. 1170/1756-57 tarihinde vefat ettiğinde kendi yaptığı dergâha defnedilmiştir. Aşağıda verilen eserleri matbu değildir.

3.5.1. Burhanu'l-Arifin: Müritlerin hal ve makamlarından bahseden 12 fasıl üzere tertip edilmiş Türkçe bir eser olup eser içerisinde ilahi aşk üzerine yazılan ilahiler de vardır.

3.5.2. Miftahu'l-Müşkilatü's-Sadikin ve Adab-ı Tariki'l-Vasilin: Bu da Türkçe kaleme alınmış tasavvufi bir eserdir (B. M. Tahir Bey, 1335: 4 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I: 188).

3.6. Hamid Bî-nevâ

Halveti Tarikatı şeyhlerinden olup İstanbul'da tahsilini tamamlamıştır. Daha sonra irşat için mevrur olarak tayin edildiği Tekfur Dağı'nda H. 1185/1771-72 tarihinde vefat ettiğinde görev yaptığı dergâhın bahçesine defnedilmiştir. Müellifin Vahdet-i Vücuttan bahseden Risale-i Tevhid adında basılmış Türkçe bir eseri vardır (B. M. Tahir Bey, 1335: 6).

3.7. Hicabi Abdülbaki Efendi

Nakşibendi Tarikatı şeyhlerinden olup Bahçesaraylıdır. H. 1188/1774-75 tarihinde Amasya'da Ürgüplü Hacı Ahmet Efendi'den dersini tamamlamıştır. H. 1238/1822-23 tarihinde vefat ettiğinde

Amasya'ya bir saat mesafede Zire olarak bilinen yerde yaptırdığı dergâhın bahçesine defnedilmiştir. Eserleri basılı olmayıp aşağıdadır.

3.7.1. el-Ebkiretü'l-Mü'telifetü fi-Şerhi Emsileti'l-Muhtelifeti: Arapça Emsilenin tasavvufi bir şerhidir.

3.7.2. Bade-i Kevser

3.7.3. Hediye-i Helal

3.7.4. İnâs ve'l-İstînâs

3.7.5. Nikat-ı Tevhidiyye

3.7.6. Badi-i Fakr-u Fena

3.7.7. İkazü'n-Naim

3.7.8. Ta'rifü'l-İnsan (B. M. Tahir Bey, 1335: 6 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. I: 111 vd).

4. Tarihçiler

4.1. Mahmud bin Süleyman Kefevî

Kırım'da doğup Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a gelmiştir. Farsça, Ketaib-i Aglamûlahbar Min Fukaha-i Mezheb-i Numanul Muhdar isimli basılmamış eseri Hanefi ulemasının hayatı ve eserlerinin bir kısmını ihtiva eder. Ketaib ismiyle de anılan bu eser Hanefi fıkıh müelliflerinin de hayatlarını anlatır. Arapça eser ve şiirlerinin yanı sıra bazı risale ve araştırmaları da vardır. H. 997/1588-89 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Ketaib adlı eserin nüshaları İstanbul kütüphanelerinin birkaçında mevcuttur (B. M. Tahir Bey, 1335: 34; B. M. Tahir Bey, 1333, C. II: 391 vd).

4.2. Vecihi Hasan Efendi

Divan-ı Hümayun kâtiplerinden olup Bahçesaray doğumludur. H. 1067/1656-57 ile H. 1081/1670-71 tarihleri arasında vukua gelen olayları, yazdığı Hamidiye, adlı eseri Nuruosmaniye, Köprülü ve Enderun kütüphanelerinde bulunmaktadır. H. 1081/1670-71 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Müellifin eserinde Sultan IV. Murad'ın Bağdat seferi sırasında Kaymakam olan Mustafa Paşa'nın vefatına kadar mühürdarlığında bulunarak bu müddet zarfında zuhur eden olayları yazmıştır. Şiirlerinin bulunduğu divanının bir nüshası da Enderun-u Hümayun'un Sarık Odası kitapları arasındadır (B. M. Tahir Bey, 1335: 32).

4.3. Abdulgaffar bin Hasan Efendi

Kırımlı muteber tarihçilerden biri olup aşağıda verilen eserleri kaleme almıştır. Ancak eserleri matbu değildir.

4.3.1. Hadîs-i Erbain Şerhi: Bilinen tarz üzere kaleme alınmış bir eserdir.

4.3.2. Mecmu'a: değişik fıkhi meselelerden bahseden bir fıkıh kitabıdır.

4.3.3. Umdetü'l-Ahbarü'l-Mütenevvia: Kırım Giraylarının durumlarını anlatan ve 329 sayfadan oluşmuş bir tarih kitabıdır. H. 1157/1744-45 tarihinde kendi eliyle yazdığı bu eserin bir nüshası Esad Efendi Kütüphanesinde (B. M. Tahir Bey, 1335: 33; B. M. Tahir Bey, 1342, C. III: 23).

4.4. Rahmi Efendi (Vakanüvis Mustafa Rahmi Efendi)

Şair ve tarihçi bir kişi olup Bahçesaraylıdır. Tezakiri Şuaradan Ramiz Efendi Tezkiresinde Akkirmanlı olduğu yazılı ise de belgelenmemiştir. Tahsilini İstanbul'da yapmıştır. Devlet hizmetinde bulduktan sonra H. 1160/1747-48 tarihinde Osmanlı devleti tarafından name-i hümayun ile İran'a sefir olarak tayin olunan Keserye'li Hacı Ahmet Paşa'nın maiyetinde İran'a gidip geldiği için Sefaretname-i İran adlı eseri kaleme almıştır. Divançesi de mevcuttur. Bu iki eserde basılmamıştır. 1164/1750-51'de vefat ederek Edirne Kapısı dışında defnedilmiştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 34 vd; B. M. Tahir Bey, 1342, C. III: 122).

4.5. Nuri Bey (Yüzbaşı Osman Nuri Bey)

Babası Kırımlı olan müellif İstanbul'da doğmuştur. Güzel bir Türkçe ile yazdığı tarih kitapları vardır. Harbiye okulundan mezun olduktan sonra aynı okulda tarih öğretmenliği yapmıştır. H. 1327/1909-10 yılında genç denilecek yaşta iken vefat etmiştir. Edirne Kapısı dışındaki aile kabristanına defnedilmiştir. Fransızca ve Almancadan tercümeler yapmıştır. Basılı eserleri şunlardır:

4.5.1. Abdülhamid'in Hayat-ı Siyasiyesi ve Hususiyesi: Üç ciltten ibaret bu eserin yarısı neşre-dilmişse de vefatı dolayısıyla diğer yarısı ise meşhur tarihçi Ahmed Vefik Bey tarafından tamamlan-mıştır.

4.5.2. Karadeniz ve Boğazlar Meselesi

4.5.3. Piyade Talimnamesinin İzahı

4.5.4. Bölük Muharebesi (B. M. Tahir Bey, 1335: 33 vd; B. M. Tahir Bey, 1342, C. III: 115).

4.6. Şerif Musa Efendi

Ebulbeka Eyyüp Efendinin babasıdır. Tahsilini tamamladıktan sonra vatanı olan Kefe'de eser yazmakla meşgul olmuştur. Fıkıh ilminde ihtisası olduğu gibi tarih ilminde de söz sahibidir. Müze-i Hümayun Kütüphanesinde, Şemsüt Tevarih isminde bir eseri vardır. Bu eserin birinci kısmında si-yaset, ikinci kısmında ise büyük tarihçiler, üçüncü kısmında övülenler ve yerilenlerin ilanı, dördün-cü kısımda vukua gelen garip olaylar anlatılmıştır. Müellif Kefe'de vefat etmiştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 31).

5. Şairler

5.1. Bekayi-i Kefevî

Asıl ismi Abdulkali olup Kefeli bir hatiptir. Tahsilini tamamladıktan sonra Mısır'a giderek İbrahim Gülşen'i den feyz almıştır. Akabinde Mevlevi Tarikatından da feyz alarak Şam Mevlevihane'sinde mes-nevi okuyucusu olarak tayin edilmiştir. Tezkire-i Şuara yazarlarından Kınalızade Hasan Çelebi kendi-siyle çağdaş olduğunu söylemektedir. Esrar Dede Tezkiresinde de şiirleri mevcuttur. H. 1000/1591-92 yılında vefat etmiştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 30 vd).

5.2. Gazi Giray

Kırım Girayları içinde şairlikçe önde gelenlerdendir. Bir ara İranlılara esir düşmüş, Osmanlı or-dusu tarafından kurtarılmıştır. Üç dilde (Türkçe-Farsça-Arapça) şiir ve yazıları vardır. Musiki il-minde de mesafe almıştır. H. 1016/1607-08 tarihinde Akmesic de vefat ettiğinde oraya defnedil-miştir. Eserleri:

5.2.1. Divan: Bilinen tarazda yazılmış olup ancak basılmamıştır.

5.2.2. Gül ve Bülbül: Fuzulinin Bengü Bade'sine nazire olarak yazılmıştır. Bu da basılmamıştır.

5.2.3. Hoca Sadeddin, Ganizade Nadiri, Hüseyin Kefevî gibi edebiyatçılarla yazıştığı mektupların toplandığı bir eseri daha olup bu da basılmamıştır (B. M. Tahir Bey, 1335: 20 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. II: 132).

5.3. Rezmi Bahadır Giray

Selamet Giray'ın oğludur. Dört sene altı ay Giray'lık yapmıştır. H. 1050/1640-41 yılında vefat et-miştir. Felsefi şiirleri vardır (B. M. Tahir Bey, 1335: 22).

5.4. Kefevî Mehmed Şefî'i Dede

Kırırmda tahsilini tamamladıktan sonra Mevlana'ya olan aşkından dolayı Konya'ya gitmiştir. H. 1082/1671-72 tarihinde burada vefat etmiştir. Esrar Dede Tezkiresinde bazı şiirleri bulunmaktadır (B. M. Tahir Bey, 1335: 30; B. M. Tahir Bey, 1333, C. II: 396).

5.5. Lütfî

Meşhur şairlerden olup H. 1110/1698-99 tarihinde Kasım Paşa semtinde bir kazaya uğramıştır. Şairin şiir ve gazelleri vardır (B. M. Tahir Bey, 1335: 25).

5.6. Hacı Selim Giray

Remzi Bahadır Giray'ın oğludur. Üsküp civarında yaptığı savaş, meşhur şair Öziçeli Efendinin Ga-zanamesinde rivayet edilmektedir. H. 1116/1704-05 tarihinde vefat edip babasının yanına defnedil-miştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 23 vd).

5.7. Şerif Efendi

Dönemin bilinen etkili şairlerinden olup, Tezkire-i Şuara yazarlarından Selim Efendi ile çağdaştır. Şiirleri adı geçen eserde mevcuttur (B. M. Tahir Bey, 1335: 24).

5.8. II. Mengli Giray

Edebiyat ve şiire düşkün olan Kırım Hanlarındandır. İki defa Hanlık yapmıştır. H. 1152/1739-40 tarihinde vefat ederek Bahçesaray'da defnedilmiştir (B. M. Tahir Bey, 1335: 23).

5.9. Abdullah Ramiz Paşa

Doğum olarak Kırımlıdır. İstanbul'da ilim tahsilinden sonra değişik vazifelerde bulunmuş ve Kaptan Paşalığa kadar yükselmiştir. H. 1226/1881-82 tarihinde Yerköy civarında şehit edilmiştir. Mezarı Yerköy kasabası dışındaki kabristandadır. Geniş hayat hikâyesi oğlu izzet beyin Kaptan Paşaların hayatını anlattığı Harita-i Kapudanan-i Derya isimindeki eserinde vardır. Şiirlerinden bir kısmını içeren divançesi H. 1263/1846-47 tarihinde basılmıştır. Mevlevi tarikatına mensuptur (B. M. Tahir Bey, 1335: 28 vd; B. M. Tahir Bey, 1333, C. II: 313).

5.10. Halim Giray

III. Sultan Selim devrinde İstanbul'a gelerek edebiyatçılar ile birlikte olmuştur. Bir müddet sonra Kırım'a Bahadır Giray'ın maiyetine "Kalgaylık" payesiyle tekrar tayin olunmuş, daha sonra yine İstanbul'a geri dönerek Çatalca'da ikamet etmiştir. H. 1239/1823-24 yılında vefat ettiğinde Ferhat Paşa Cami bahçesine defnedilmiştir. Felsefi ve aşkla ilgili şiirleri mevcuttur. Basılmış divanı vardır. Kırım Hanlarının hayatını anlatan Gülben Hanan isimindeki eseri H. 1287/1870-71'de basılmıştır. Bu kitap birçok defa aynı isim veya Kırım Tarihi adıyla da, Kırımlı Osman Cevat Efendi tarafından basılmıştır (B. M. Tahir Bey, 1335: 18; B. M. Tahir Bey, 1333, C. II: 151).

5.11. Ziver Efendi

Yukarıda zikredilen Ferruh İsmail Efendinin oğludur. Sinop'ta ilim tahsil ederken H. 1245/1829-30 yılında vefat etmiştir. Fatih Tezkiresinde şiirleri bulunmaktadır (B. M. Tahir Bey, 1335: 27).

5.12. Ebubekir Rıfat Efendi

Kırımlı şairlerden olup tahsilini İstanbul'da yapmıştır. Bazı vezirlerin divan efendiliğinde ve H. 1246/1830-31 tarihinde Necip Paşa'nın sıra emanetinde kâtiplik vazifesinde bulunmuştur. Hac vazifesini tamamladıktan sonra Medine'de vefat etmiştir. Basılmış divanı vardır. Fatih Tezkiresinde gazeli ve şiirleri mevcuttur (B. M. Tahir Bey, 1335: 25).

5.13. Şahbaz Giray

Yukarıda zikredilen Halim Giray'ın seçkin bahadırılarından. H. 1252/1836-37 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Mahlaşlı şiirleri vardır. Fatih Tezkiresinde şiir ve gazelleri bulunmaktadır (B. M. Tahir Bey, 1335: 26).

5.14. Fazıl Mehmed Paşa

Ulema bahsinde geçen Ebulbeka Kefevî'nin neslinden olup, doğum yeri Bosna'dır. Babası eski Sofya Kadısı Mustafa Nureddin Efendidir. Esaslı bir tahsil gördükten sonra devlet hizmetinde bulunmuştur. H. 1300/1882-83 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Sicilli Osmani de Üsküdar'da defnedildiği söylene de Galata Mevlevihane'si civarında defnedildiği kayıtlıdır. Mevlevi tarikatındandır. Evrad-ı Kebir-i Mevlana şerhi onun şairliğine bir delildir. Tertip edilmiş divanının bir nüshası Galata Mevlevihane'si Kütüphanesinde (B. M. Tahir Bey, 1335: 27).

5.15. Nüzhet Efendi

Sivas doğumlu olan Nüzhet Efendi aslen Kırımlıdır. H. 1304/1886-87 tarihinde Sivas'ta vefat etmiştir. Eserleri

5.15.1. Terceme-i İzharul Hak: Hindli Rahmetullah Efendiye ait meşhur eserin birinci cildinin tercümesidir.

5.15.2. Mugnil Küttab: Edebiyat kaidelerinden bahseder.

5.15.3. Nüzhetül Münşe'at:

5.15.4. Muaddilül İmla ve Mükemelül İnşa:

5.15.5. Kirli Çıkı: Kırım tarihine ait milli bir vakayı anlatır.

5.15.6. Letaifül Muhadarat: Müellifin bu eseri matbu değildir (B. M. Tahir Bey, 1335: 20).

6. Matematikçi ve Doktor Olanlar

6.1. Hüseyin Rıfka Efendi

Kırırna bağlı Tuman beldesinden olup Şam Valiliğinde vefat ederek Muhiddin Arabi'nin yakınına defnedilen Emin Paşa'nın babasıdır. Mühendishanenin yapım yılı olan H. 1210/1795-96 tarihinden itibaren 22 yıl (B. M. Tahir Bey, 1335: 35) baŐ hocalık ünvanıyla değişik derseler ve matematik ilimi anlatmıŐtır. O zamanki öğretnenler ve talebeler arasında Büyük Hüseyin Efendi ismiyle de tanınmıŐtır. H. 1232/1816-17 tarihinde Medine'de Ebniye-i Mukaddesinin tamirine memur olunduğu zaman orada vefat etmiştir. Eserleri:

6.1.1. Mecmuat'ül Mühendis: Bu eser hakkında askeri müze müdürü Ahmed Muhtar PaŐanın Ahvalname-i Müellifat-ı Askeriye-i Osmaniye adlı eserinde gerekli izahat vardır.

6.1.2. Lağım Risalesi: H. 1209/1794-95'de basılmıştır. Yazma bir nüshası da Manastır Kütüphanesindeir.

6.1.3. Usul-i Hendese: H. 1212/1797-98 tarihinde basılan bu eserin sonunda Melhuzat ve İ'tirazat baŐlıęıyla hendese ilminin keyfiyeti hakkında geniş bir malumat vardır.

6.1.4. Müsellesat-ı Müsteviyye: Ayrı baskısı yapıldığı gibi Usul-i Hendese adlı eserle birlikte de basılmıştır.

6.1.5. Telhisul EŐkâl: H. 1239/1823-24'de Mısır'da basılmıştır.

6.1.6. El Medhal fi'l-Coğrafya:

6.1.7. Humbara Cedveli

6.1.8. Usul-i İstihkamat

6.1.9. Usul-i İnşa-i Tarik

6.1.10. İrtifa Risalesi: Arapçadır.

6.1.11. Feridetül Münire fi-İlmi Küre: eser Arapça kaleme alınmış olup basılmamıştır (B. M. Tahir Bey, 1335: 36 vd; B. M. Tahir Bey, 1342, C. III: 267).

6.2. Aziz Bey (Miralay Kırımî Aziz İdris Bey)

Türkçeye çevrilen eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Aziz Bey akranları arasında seçkin bir tabiptir. Fenn-i Emraz ve Fenn-i TeŐhis'de üstat idi. Kendisi İstanbul'da doğmuş ise de babası Kırımlıdır. Tıbbiye mektebinden sonra dâhiliye hastalıkları ve kimya ilmiyle uğraŐtıęı için Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye müdür olmuş ve burada dâhiliye hastalıkları dersini okutmuŐtur. Bunun yanı sıra lügat ilmi ve gramerde de söz sahibidir. H. 1290/1873-74 tarihinde Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye de verdiği nutuk meşhurdur. H. 1295/1878-79 tarihinde 38 yaŐında vefat etmiş ve Edirne Kapısı dıŐına defnedilmiştir. Basılı eserleri Şunlardır:

6.2.1. Kimya-i Tıbbi

6.2.2. Emraz-ı Umumiye (B. M. Tahir Bey, 1335: 35 vd; B. M. Tahir Bey, 1342, C. III: 200 vd).

7. Sonuç

Bursalı Mehmed Tahir Bey, üç yüzyıldan fazla Osmanlı idaresinde kalan Kırım'ın eser veren entelektüel bilim insanlarını, altı ana grupta toplayarak Türk kültür hayatına kazandırmıŐtır. Pek çok eserin taranmasıyla elde edilen Kırımlı müelliflerin sayısı; Emir bin Osman Efendi ve Mustafa Efendi ile birlikte onyedisi Ulema, Muhammed Fakri Efendi de dâhil olmak üzere sekizi Meşayih, altısı Tarihçi, onbeŐi Şair, bir Matematikçi ve bir de Doktor olmak üzere toplam kırksekiz ilim adamından müteşekkildir.

Kaynaklar

BURSALI Mehmed Tahir Bey, (1333) **Osmanlı Müellifleri**, C. I, İstanbul.

_____, (1333), **Osmanlı Müellifleri**, C. II, İstanbul.

_____, (1342), **Osmanlı Müellifleri**, C. III, İstanbul.

_____, (1335), **İdare-i Osmaniye Zamanında Yetişen Kırımlı Müellifler**, İstanbul.

_____, (1990), **Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri**, (Haz. Mehmed Sarı), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.